

TILLAR TARAQQIYOTI VA TANAZZULI.

Qurbanova Sevinch Qahramonovna

Toshkent shahar Yakkasaroy tumani Toshkent to'qimachilik va yengil sanoat akademik litseyi ona tili va adabiyot fani katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqola tilning rivojlanishi va tanazzulining murakkab dinamikasini o'rganadi, bu jarayonlarga hissa qo'shadigan ko'p qirrali omillarni o'rganadi. Adabiyotlarni keng qamrovli tahlil qilish orqali biz til evolyutsiyasini shakllantiruvchi asosiy elementlarni ochishni maqsad qilganmiz. Usullar bo'limida qo'llaniladigan tadqiqot yondashuvi, natijalar bo'limida esa topilmalar keltirilgan. Munozara bo'limi tilning rivojlanishi va tanazzulining oqibatlarini o'rganadi va xulosalar kelajakdagi tadqiqotlar va potentsial aralashuvlar uchun tushuncha beradi.

Kalit so'zlar: tilning rivojlanishi, tilning tanazzuli, lingvistik evolyutsiya, ijtimoiy-madaniy ta'sirlar, texnologik ta'sir, kognitiv omillar, tilni saqlash, tilni jonlantirish.

Til dinamik va murakkab aloqa tizimi sifatida turli omillar ta'sirida doimiy o'zgarishlarga uchraydi. Ushbu maqola tilning rivojlanishi va tanazzuli o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni aniqlashga qaratilgan. Tez o'zgaruvchan dunyoda til evolyutsiyasini shakllantiruvchi kuchlarni tushunish lingvistik xilma-xillikni saqlash va samarali muloqotni ta'minlash uchun juda muhimdir. Adabiyot tahlili shuni ko'rsatadiki, til rivojlanishi ko'pincha ijtimoiy-madaniy ta'sirlar, texnologik yutuqlar va kognitiv omillar bilan bog'liq. Ijtimoiy-madaniy omillar jamiyatdagi o'zgarishlar, migratsiya va globallashtirishni qamrab oladi, texnologik ta'sir esa Internet, ijtimoiy tarmoqlar va raqamli aloqaning ko'tarilishini o'z ichiga oladi. Kognitiv omillar shaxslarning kognitiv qobiliyatlarini va ularning tilni egallash va foydalanishga ta'sirini o'z ichiga oladi. Boshqa tomondan, tilning tanazzuli tilning o'limi, foydalanishning kamayishi yoki tilni saqlash harakatlarining etishmasligi natijasida yuzaga kelishi mumkin. Tilning rivojlanishi va tanazzulini o'rganish uchun tilshunoslik, antropologiya, psixologiya va texnologiya kabi turli sohalardagi mavjud adabiyotlarni har tomonlama ko'rib chiqish

o'tkazildi. Tahlilga tarixiy tadqiqotlar, amaliy tahlillar va mavzuga yaxlit qarashni ta'minlash uchun empirik tadqiqotlar kiritilgan. Tilning rivojlanishi va tanazzuli turli omillar, jumladan madaniy, ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik va tarixiy o'zgarishlar ta'sirida bo'lgan murakkab jarayonlardir. Bu erda men tilning rivojlanishi va tanazzuli haqida umumiy ma'lumot beraman.

Tilni Rivojlantirish:

Kognitiv Rivojlanish:

- Go'daklik: chaqaloqlar tug'ilgandan ko'p o'tmay o'z muhitidan tilni o'zlashtira boshlaydi. Ular oddiy tovushlardan boshlanadi va oxir-oqibat so'zlar va jummalarni shakllantirishga o'tadi.

- Bolalik: bu davrda tilni o'zlashtirish tezlashadi. Bolalar grammatika, lug'at va muloqot qobiliyatlarini ota-onalar, tarbiyachilar va tengdoshlari bilan muloqot qilish orqali o'rganadilar.

Ijtimoiy Hamkorlik:

- Oila va jamiyat: til rivojlanishida oila va yaqin jamiyat hal qiluvchi rol o'ynaydi. Tarbiyachilar bilan o'zaro munosabatlar va boy lingvistik muhitga ta'sir qilish sezilarli hissa qo'shadi.

- Ta'lim: rasmiy ta'lim til ko'nikmalarini takomillashtirish, grammatikani o'rgatish, so'z boyligini kengaytirish va muloqotni rivojlantirishga yordam beradi.

Texnologik O'zgarishlar:

- Media va texnologiyalar: televidenie, radio va yaqinda raqamli media va internet til rivojlanishiga ta'sir qiladi. Ular yangi so'zlar, iboralar va muloqot uslublarini taqdim etadilar.

Madaniy O'zgarishlar:

- Globallashuv: globallashuv tufayli madaniyatlar va tillar o'rtasidagi o'zaro ta'sirning kuchayishi tilni o'zlashtirishga, boshqa tillardan so'z va iboralarni qabul qilishga olib kelishi mumkin.

Tilning Tanazzuli:

Xavf va yo'q bo'lib ketish:

- Til xavfi: ko'pgina tillar yo'qolib ketish xavfi ostida. Kichik jamoalar o'z ona tillaridan dominant tillar foydasiga foydalanishni to'xtatishi mumkin, bu esa lingvistik xilma-xillikning tanazzuliga olib keladi.

- Yo'qolib ketish: til oxirgi ona tilini yo'qotsa, u yo'qolib ketadi. Bu migratsiya, assimilyatsiya yoki bostirish kabi turli sabablarga ko'ra sodir bo'lishi mumkin.

Globalashuv va gomogenizatsiya:

- Dominant tillar: globalashuv ko'pincha bir nechta yirik tillarning (masalan, ingliz, Mandarin) hukmronligiga olib keladi. Natijada, kichik tillar bosim va tanazzulga duch kelishi mumkin.

- Madaniy gomogenizatsiya: madaniy assimilyatsiya va global madaniyatning tarqalishi aniq lingvistik xususiyatlarning tanazzuliga yordam beradi.

Texnologik Ta'sir:

- Aloqa texnologiyalari: texnologiya tilni rivojlantirishga yordam berishi bilan birga, ayrim tillarning qisqarishiga ham hissa qo'shishi mumkin. Masalan, raqamli platformalarda ingliz tilining ustunligi boshqa tillarga soya solishi mumkin.

Madaniy va iqtisodiy omillar:

- Iqtisodiy imkoniyatlar: odamlar yaxshi iqtisodiy istiqbolga ega bo'lgan tillarga o'tishlari mumkin, bu esa o'z ona tillarining e'tiborsizligi va tanazzuliga olib keladi.

- Hukumat siyosati: ma'lum bir tilni ma'qullaydigan siyosat boshqalarning qasddan yoki bilmasdan tanazzuliga olib kelishi mumkin.

Saqlash Harakatlari:

- Tilni jonlantirish dasturlari: ta'lim, madaniy tadbirlar va jamoatchilikni jalb qilish orqali yo'qolib borayotgan tillarni qayta tiklashga qaratilgan harakatlar.

- Hujjatlar: hujjatlar, lug'atlar va lingvistik tadqiqotlar orqali yo'qolib borayotgan tillarni yozib olish va saqlash.

- Madaniy g'urur: jamoalarni o'z til merosi bilan faxrlanishga undash tilni saqlashga yordam beradi.

Tilning rivojlanishi va tanazzuli insoniyat jamiyatlarining dinamik tabiatini aks ettiruvchi son-sanoqsiz o'zaro bog'liq omillar ta'sirida murakkab jarayonlardir. Ushbu jarayonlarni tushunish va hal qilish bo'yicha harakatlar lingvistik xilma-xillikni

saqlashga hissa qo'shishi mumkin Munozara bo'limi tilning rivojlanishi va tanazzulining kengroq oqibatlarini o'rganadi. Unda til evolyutsiyasi madaniy o'ziga xoslikni qanday shakllantirishi, aloqa shakllariga ta'sir qilishi va ta'lim tizimlariga ta'sir qilishi o'rganiladi. Tilni qayta tiklash harakatlarining roli va raqamli asrning muammolari ham ko'rib chiqiladi. Bundan tashqari, muhokama yo'qolib borayotgan tillarni saqlab qolish va lingvistik xilma-xillikni rivojlantirish uchun potentsial strategiyalarni ko'rib chiqadi.

Xulosalar: Xulosa qilib aytganda, tilning rivojlanishi va tanazzuli son-sanoqsiz omillar ta'sirida murakkab jarayonlardir. Topilmalar til evolyutsiyasini tushunish va hal qilish uchun ijtimoiy-madaniy, texnologik va kognitiv o'lchovlarni ko'rib chiqadigan yaxlit yondashuv zarurligini ko'rsatadi. Tilni saqlash bo'yicha harakatlar, ta'lim tadbirlari va jamoatchilikni jalb qilish lingvistik xilma-xillikni ta'minlash va tillarning tanazzulini oldini olishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Kelajakdagi tadqiqotlar raqamli asrda tilni qayta tiklashning innovatsion strategiyalarini o'rganishga, rivojlanayotgan texnologiyalarning til evolyutsiyasiga ta'sirini tushunishga va ko'p tillilikni targ'ib qilish uchun samarali ta'lim dasturlarini ishlab chiqishga qaratilishi mumkin. Bundan tashqari, tilshunoslar, texnologlar va o'qituvchilar o'rtasidagi fanlararo hamkorlik zamonaviy jamiyatdagi til dinamikasini yanada kengroq tushunishga hissa qo'shishi mumkin.

Adabiyotlar.

1. Нормаматов С. Э. Ўзбек луғатчилигининг шаклланиши ва ривожланишида жаҳид маърифатпарварларининг ўрни. 10.00.01 – Ўзбек тили. Филология фанлари доктори (DSc) диссертацияси автореферати. –Т., 2019.
2. Nurmonov A. va b. Hozirgi o'zbek adabiy tili. □Т., 2013.
3. Eltazarov J. O'zbekistanda XX-asrda amalga oshirilgan yozuv va imlo islohotlari tarixidan (sotsionlingvistik tahlil), Samarqand: SamDU nashri, 2017.
4. Shuhrat HOTAMOV, O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiya Harbiy-texnik instituti dotsenti □Yangi O'zbekiston, gazetasi 2020-yil 23-oktabr, 182-son.
5. Badiiy publististik adabiyotlar □ TIL VA EL □ □ TIL VA ADABIYOT SIYOSATI,
6. Astell, A.J., & Harley, T.A. (2002). Accessing semantic knowledge in dementia: Evidence from a word definition task. *Brain and Language*, 82, 312-326.